

Az orosz–kínai tengely az ukrainai háború tükrében

The Russian–Chinese Axis in the Light of the War in Ukraine

Eszterhai Viktor

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2022.2.2

Összefoglaló: A 2022. február 24-én kitört orosz–ukrán háború új megvilágításba helyezte Oroszország és a legfontosabb stratégiai partnere, Kína együttműködésének a geopolitikai jelentőségét. A két állam kapcsolata ugyanis döntő tényezőként azonosítható a háború kimenetelében. A jelen tanulmány célja, hogy az együttműködést segítő és hátráltató kulcsfontosságú stratégiai tényezőket az orosz–kínai viszony szempontjából számba vegye, és felmérje a két állam közötti kapcsolat mélységét. A tanulmány amellett érvel, hogy ez a kapcsolat egy olyan szilárd partnerség, amelyet a külső szereplők nem tudnak meggingatni, és valójában már át is alakította a nemzetközi rendet, s ennek az egyik látható jele az Ukrajnában folyó háború.

Kulcsszavak: Oroszország, Kína, orosz–kínai tengely, világrend, kapcsolat, orosz–ukrán háború

Abstract: *The outbreak of the Russian–Ukrainian war on 24 February 2022 has shed new light on the geopolitical significance of Russia's cooperation with its most important strategic partner, China. The relationship between the two states can be identified as a decisive factor in the outcome of the war. The aim of this paper is to identify the key strategic factors that support and hinder cooperation between Russia and China in order to explore the depth of the relationship between them. The study argues that this relationship is a solid partnership that cannot be shaken by external actors and has, in fact, already reshaped the international order, one of the visible signs of which is the war in Ukraine.*

Keywords: *Russia, China, Russia–China axis, world order, relationship, Russia–Ukraine war*

Bevezetés

A kínai–orosz állami szintű kapcsolatok az 1950-es évek eleje óta nem tapasztalható magasságokig jutottak. Vlagyimir Putyin és Hszi Csin-ping 2022. februári találkozásán az orosz elnök így jellemezte a két állam viszonyát: „Oroszország Kínát a legfontosabb stratégiai partnerének és hasonló gondolkodású barátjának tekinti, és az orosz–kínai kapcsolatok a 21. századi nemzetközi kapcsolatok modelljét jelentik”. A kínai elnök pedig azt hangsúlyozta, hogy a két állam barátsága „határok nélküli” (*President of Russia*, 2022). A reláció elmélyülése egy évtizedes fejlődés eredménye, amelynek során a két országnak komoly történelmi viszontagságokon kellett túllépnie. Bár az 1949. október 1-jén megalakult Kínai Népköztársaság és a Szovjetunió 1950-ben barátsági és szövetségi szerződést kötött, a viszonyuk hamarosan megromlott, amely folyamat az 1969-es határkonfliktusban csúcsosodott ki. A két szocialista állam kapcsolatát csak 1989-re, a Szovjetunió szétesésének előestéjére sikerült normalizálni.

Azt követően Oroszország és Kína viszonya látványosan javulni kezdett. Az 1994-ben kiadott közös nyilatkozat már „konstruktív partnerségként” utalt az együttműködésükre (*CCTV.com*, 1994). A következő években a két állam viszonylag gyorsan rendezte az évtizedek óta húzódó határvitáját, ami lehetővé tette a konstruktív együttműködés alapjainak a lefektetését. A felek fokozatosan kialakították a rendszeres egyeztetések mechanizmusait az együttműködés csaknem minden területén – az államfői, miniszterelnöki, miniszterelnök-helyettesi, miniszteri szinttől a szakértői munkacsoportokig.

A partnerség a külpolitikai kérdésekre is kiterjedt. Mivel a hidegháború végével mindkét állam befolyása csökkent, felismerték, hogy együtt kell működniük az amerikai hegemonia ellensúlyozása érdekében. Az 1996-ban elfogadott kínai–orosz közös nyilatkozat „az egyenlőségen és a kölcsönös előnyökön alapuló, a 21. századra tekintő stratégiai koordinációs partnerségként” definiálta a kapcsolatukat, és a terminus a mai napig annak hivatalos meghatározásaként szolgál (*Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China*, 2004).

1997-ben a két állam a külpolitikai víziójukként egy multipoláris rendet hirdetett meg, amelyben az általuk ápolat kapcsolat a nagyhatalmak együttműködésének egy „új típusú” modellje. Ez szintén a mai napig meghatározza a közösen vallott külpolitikai céljaikat (*JSTOR*, 1997).

Vlagyimir Putyin 2000-ben történt elnökké választását követően a kapcsolatok tovább javultak. 2001 júliusában Kína és Oroszország aláírta a jószomszédi és baráti együttműködésről szóló szerződést, amelynek hivatalos célja a két nép közötti barátság elmélyítése volt, de egyúttal megerősítette a két államnak a nemzeti egységgel és szuverenitással kapcsolatos álláspontját is (*Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China*, 2001). A kétezres évek az energetikai és védelmi együttműködések látványos fellendülését hozták, amelyek a mai napig fontos összetartó erőt jelentenek Oroszország és Kína között (Stent, 2020). 2004-től rendszeresen közös hadgyakorlatokat rendeznek és 2005-ben felállítottak egy közös testületet a stratégiai biztonsági ügyekkel kapcsolatos konzultáció érdekében. Hszi Csinping 2012-es hatalomra kerülésével a bilaterális kapcsolatok tovább mélyültek, amit az is tükröz, hogy az új elnök első külföldi útja Moszkvába vezetett.

A 2010-es évek során a gazdasági kapcsolatok egyre átfogóbbá váltak, és a két állam konkrét tervek alapján valósította meg a projektjeit a kereskedelem, a beruházások, a csúcstechnológia, az infrastruktúra kiépítése és a pénzügyek terén. Oroszország hivatalosan is stratégiai orientációváltást hirdetett meg: a „keleti fordulatot”, amely révén az évszázados atlanti fókuszát igyekezett a csendes-óceáni térség felé irányítani (Trenin, 2015; Bogusz, Jakóbowski és Rodkiewicz, 2022, 32–33.o.). Meghatározó jelentőségű esemény volt, a Krím félsziget 2014-es orosz megszállása, amely a nyugati államok és Oroszország kapcsolatában látványos töréshez vezetett, egyúttal viszont felértékelte a Kínával való együttműködés lehetőségét. 2015-ben Oroszország hivatalosan is támogatta az Eurázsia kapcsolatrendszerének újraírására hivatott nagyszabású kínai víziót, az Egy övezet, egy út, mai nevén az Övezet és Út Kezdeményezést (*Belt and Road Initiative*,

BRI), amelybe később az oroszok által létrehozott Eurázsiai Gazdasági Unió (*Eurasian Economic Union*, EAEU) is integrálódott.

A két állam viszonyát tovább erősítette, hogy a Trump-adminisztráció 2017-től nyíltan stratégiai versenytársnak minősítette mindkettőjüket, majd 2018-ban kereskedelmi háborút indított ellenük, ami azzal az üzenettel bírt számukra, hogy az Amerikai Egyesült Államok mindent meg fog tenni a további felemelkedésük meggátolása érdekében. 2019 júniusában az orosz és a kínai államfő bejelentette, hogy a kapcsolatuk a nemzetközi stratégiai együttműködés terén még magasabb szintre lép. A közös nyilatkozatuk egyértelmű célokot és irányokat határozott meg: együttes koordináció a külpolitikai lépésekben, egymás stratégiai támogatása, valamint a biztonságuk, a szuverenitásuk, a területi integritásuk és az önálló fejlődési útjuk közös védelme (*Xinhua*, 2019). Az együttműködésük ezzel olyan szintre ért, amely egyrészt választ jelentett az USA egyre versengőbbnek ítélt magatartására, másrészt a világrend átalakítására irányuló igényüket is nyíltan megfogalmazta. Ez utóbbi törekvés jól reflektált arra a tényre, hogy a kétoldalú kapcsolatok mellett a két állam szorosan együttműködött a multilaterális intézményekben (mindenekelőtt az ENSZ-ben), de egy sor többoldalú együttműködési mechanizmust is kezdeményeztek, mint amilyen például a Sanghaji Együttműködési Szervezet (SCO) vagy a BRICS-csoport.

Moszkva és Peking javuló kapcsolata világpolitikai jelentőségű változásokat eredményez, ezért nem meglepő, hogy komoly nemzetközi figyelem kíséri azt. A köztük levő viszony nem szövetség, hanem – a hivatalos terminológia szerint – „átfogó stratégiai partnerség az új korszakban”. Ennek valódi tartalma az orosz–kínai reláció sokszor erős hullámmutató történetének tükrében izgalmas kérdést jelent. Egyes vélemények szerint a két állam, *de facto* szövetségese egymásnak (Lukin, 2021), más szakértők viszont inkább a „kvázi szövetség” vagy magát a hivatalos „stratégiai partnerség” terminust tartják pontosnak (Ambrosio, 2001; Cox, 2018). A szakirodalomban a harmadik vélemény szerint a két állam között egyfajta „érdekházasság” áll fenn, amelyet nem mély, csupán az aktuális érdekek tartanak össze (Lubina, 2017).

A 2022. február 24-én kirobbant orosz–ukrán háború bizonyos szempontból az orosz–kínai kapcsolatok tesztje is, amely a külső szemlélő számára egyben feltárja annak a valódi természetét. Ez a nyugati országok számára alapvető fontosságúvá vált, mert a háború kimenetelére is jelentős hatást gyakorol. A Nyugat politikai elitje azt követelte Kínától, hogy ítélje el az orosz agressziót, és támogassa a szankciós politikájukat. Peking a hivatalos kommunikációjában egyaránt elítéli Oroszországot és a nyugati államokat. Oroszországot azért, mert megsértette Ukrajna területi integritását, a NATO-t pedig azért, mert az orosz biztonsági igényeket nem volt hajlandó megvitatni (*Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China*, 2022b). A kínai elnök többször is hangsúlyozta, hogy a szankciók nem jelentenek megoldást, a konfliktust tárgyalásos úton kell rendezni, amelyben Kína szívesen lép fel közvetítőként. Peking politikáját jól tükrözi, hogy az Oroszország ukrajnai inváziójával kapcsolatos ENSZ-szavazáson semleges maradt. Egyes nyugati remények szerint a hezitáló magatartása megrepedzti az orosz–kínai stratégiai együttműködést, más vélekedés szerint azonban ez csupán hiú ábránd.

E tanulmány célja, hogy megvizsgálja, mennyire tekinthető stabilnak Oroszország és Kína kapcsolata. Első lépésben azonosítja azokat a tényezőket, amelyek segítik a két ország közötti stratégiai együttműködés szorosabbá válását, ezt követően számba veszi azon elemeket, amelyek megtörhetik azt. Külön alfejezet foglalkozik a nyugati országok által potenciálisan nyújtható ajánlatokkal, amelyek a remények szerint felbonthatják a két állam partnerségét. Végül az orosz–ukrán háború tükrében megállapítja, hogy melyek a kapcsolatot illető főbb tanulságok, és milyen hatást gyakorol a két állam együttműködése a nemzetközi rendre.

Közös stratégiai érdekek az orosz–kínai kapcsolat fenntartásában

Az alábbiakban azok a legfontosabb stratégiai tényezők és érdekek számbavétele történik, amelyek meghatározó szerepet játszanak az orosz–kínai kapcsolatokban.

Az egyik ilyen tényező a közös fenyegetettség érzése. Az elitnek mindkét országban meghatározó élménye, hogy az USA célja a hazájuk felemelkedésének meggátolása (经济导刊, 2017). E nézet a Trump-adminisztráció óta beigazolódnak látszik. A 2017 decemberében kiadott amerikai nemzetbiztonsági stratégia Oroszországot és Kínát a fennálló rendet veszélyeztető „revizionista hatalomként” azonosította, így azok értelemszerűen az USA „stratégiai versenytársai”; egyúttal kifejti, hogy a felemelkedésük ellentétes az amerikai érdekekkel (*The White House Archives*, 2017).

Moszkva és Peking álláspontja szerint az USA alapvetően két dolgot tesz a feltartóztatásuk érdekében. Egyrészt a regionális szövetségesei mozgósításával egy stratégiai gyűrűt von köréjük, és a katonai kapacitásai jelentős részét is a környezetükben tartja (Garver és Wang, 2010). Másrészt az orosz és a kínai elit egyértelműen úgy ítéli meg, hogy Washington a környezetük destabilizációjában is érdekelt, amit a színes forradalmak – mint a 2003-as grúz „rózsás forradalom”, a 2004-es ukrán „narancsos forradalom” vagy a 2005-ös kirgiz „tulipános forradalom” – jeleznek (Wilson, 2009). A Biden-adminisztráció még az elődjénél is tovább ment: a két ország értékelése szerint nyíltan provokálja őket Ukrajnában és Tajvanon.

A közös fenyegetettség érzése ezért egymás karjába löki Oroszországot és Kínát, ami viszont biztosítja azokat a katonai és gazdasági kapacitásokat, amelyekkel elkerülhető, hogy az USA – egy nagykoalíció élén – egymás után megtörje őket. Ez persze nem jelenti azt, hogy a két ország ne tekintene egymásra fenyegetésként is. A kapacitásokban megjelenő aszimmetria miatt különösen Moszkva tart az egyre erősödő Kínától. Jól tükrözi a problémát, hogy vásárlóerő-paritáson mérve a kínai gazdaság mérete mintegy hatszor meghaladja Oroszországot, és az olló kettejük között egyre nagyobb mértékben nyílik (*International Monetary Fund*, 2022). Rövid távon azonban ezt kisebb veszélynek tekintik, mint az USA-t.

Egy másik tényező a kapacitások kiegyensúlyozásának a kérdése. Oroszország – annak köszönhetően, hogy megörökölte a Szovjetunió atomarzenálját és a katonai eszközállományának a nagy részét – a

hidegháború után is megmaradt globális léptékű katonai nagyhatalomnak, amely a világ bármely országának a viselkedését képes megváltoztatni. Ez még akkor is igaz, ha Moszkva katonai kiadásai egyre kevésbé tudnak lépést tartani Washingtonéval – 2021-ben például az orosz ilyen jellegű költségek az amerikaiak mindössze 8,2%-át tették ki (SIPRI, 2022).

Azonban Oroszország a szovjet idők elmúltával sem volt képes fejlett gazdaságot létrehozni, így továbbra is elsősorban nyersanyagokkal vesz részt a globális gazdasági folyamatokban. Kína viszont az 1978-ban meghirdetett reform és nyitás eredményeként olyan sikeresen integrálódott a világgazdaságba, hogy e téren amerikai léptékű nagyhatalommá vált. Kína gazdasága 2021-ben nominálértéken az amerikai GDP 77,7%-át (vásárlóerő-paritáson már 120,4%-át) tette ki, emellett a világ legnagyobb kereskedő nemzete, a második legnagyobb nemzeti piaca és tőkekihelyezője lett (*International Monetary Fund*, 2022). Kína azonban a robusztus katonai fejlesztései ellenére továbbra is csak regionális erőketítő képességekkel rendelkezik. A kínai és az orosz képességek viszont már kiegyensúlyozzák egymás gyengeségeit, így együtt ellensúlyozni tudják az USA keményhatalmi kapacitásait. Ezzel az orosz–kínai együttműködés *de facto* véget vet a kvázi amerikai hegemonia korszakának. Mindez pedig azzal jár, hogy mind Oroszország, mind Kína úgy ítéli meg a változó geopolitikai erőviszonyokat, hogy lépéseket tehetnek a saját régiójukon belül az érdekszférájuk megszilárdítására és más külső erők kiszorítására.

Katonai értelemben az USA nem rendelkezik olyan kapacitásokkal, hogy egy kétfrontos háborút (vagy proxiháborút) sikerrel vívjon meg Oroszországgal és Kínával szemben egyszerre (Yang, 2021). Ebből a szempontból nem csupán a használatban és a tartalékban lévő katonai kapacitásokat érdemes figyelembe venni. Sem az Egyesült Államok, sem a szövetségesei nem rendelkeznek olyan ipari kibocsátással, amely – a második világháborúhoz hasonlóan – egy elhúzódó háború esetén haditermelésre lenne átállítható. Kína viszont ma a globális feldolgozóipar legnagyobb kibocsátója: 2019-ben 28,7%-át adta a globális termelésnek, s ezzel jelentősen megelőzte az USA részarányát

(16,8%) (Richter, 2021). Ráadásul az alacsonyabb hozzáadott értékű termékek tekintetében is megtartotta a vezető pozícióját, amelyek különösen kritikusak lehetnek egy háborús konfliktusban. Továbbá katonai téren számtalan mechanizmus és koordinációs forma jött létre Oroszország és Kína között. A fegyverrendszereik bizonyos szempontból kompatibilisek (szovjet technológiára épülnek), ami növeli az együttműködésük hatékonyságát.

Geopolitikai szempontból Oroszország és Kína egymás hátát védi. A történelmi példák azt mutatják, hogy a Szovjetunió katonai kapacitásait és figyelmét nagymértékben megosztotta, hogy egyidejűleg Európára és Kelet-Ázsiára is figyelnie kellett a határai védelme érdekében. Az orosz–kínai együttműködés ezt a geopolitikai kényszerítő tényezőt könnyíti meg, és egyben azt is lehetővé teszi, hogy mindketten képesek legyenek érvényesíteni az érdekeiket a számukra relevánsabb régiókban: Kelet-Európában és az indopacifikus térségben.

Gazdasági értelemben egymás komplementere a két állam: Oroszország nyersanyagot (kőolajat és kőolajszármazékokat, fát, érceket és élelmiszert) biztosít Kínának, az pedig technológiát, tőkét és piacot nyújt neki (*Trading Economics*, 2022a). Kína legfontosabb kereskedelmi termékei ennek megfelelően gépipari termékek, elektromos és elektronikus berendezések, járművek, műanyagok és textiltermékek (*Trading Economics*, 2022b). Peking elsődleges gazdasági célja, hogy Oroszország egyfajta nyersanyagraktár szerepét töltsse be, és biztosítsa a gazdasága szempontjából kulcsfontosságú termékeknek a nyugati országok által ellenőrizhetetlen forrását. Moszkva viszont Kínával ellensúlyozza az európai piacoktól való túlzott függőségét.

A két állam társadalmi-politikai berendezkedése alternatívát jelent az USA domináns értékeivel, politikai rendszerével szemben (经济导刊, 2017). A 2010-es években mindketten egyre gyakrabban hangsúlyozták egy új típusú nemzetközi rend szükségességét (Öniş és Kutlay, 2020). Az intézményesített alapjai lefektetése meg is kezdődött (ld: SCO, BRICS). Oroszország és Kína a fejlődő országok (pl. BRICS, Közel-Kelet) szemében kellő kapacitásokkal rendelkező és kompetens nagyhatalomnak tűnik. Míg Moszkva biztonságot, addig Peking gazdasági lehetőségeket nyújt más államok számára (Yang, 2021).

A két állam egyúttal biztonsági mentőövként is tekint egymásra. Nehéz helyzetben Moszkva támaszkodhat Peking gazdasági és politikai támogatására, Kína számára pedig az orosz atomkapacitások egyértelműen védelmet jelentenek az USA-val szemben, továbbá az oroszok képesek Kína környezetében mindaddig megfelelő stabilitást biztosítani (pl. a kazah zavargások esetén), amíg az nem lesz elég erős ahhoz, hogy maga is kezelni tudja az egyes kihívásokat (Yang, 2021).

Végül mind Oroszország, mind Kína számára jelentős stratégiai előnyt jelent, hogy a külvilág bizonytalan az együttműködésük mélységében, amely növeli a lépéseik súlyát (Simes, 2022). Ez több szempontból is kihívás a nyugati országok számára. Egyrészt jelentős figyelmet köt le a kettejük viselkedésének a párhuzamos monitorozása, másrészt minden nyugati lépés és válaszlépés következményei sokkal kiszámíthatatlanabbá válnak.

Összességében kijelenthető, hogy az egyéni befolyásuk kiterjesztését jobban szolgálja az együttműködésük, mint az egymás kiszorítására tett kísérleteik. Egyes régiókban (pl. Közép-Ázsia) Kína és Oroszország csak egymással tud versenyezni. Mivel az utóbbi a biztonsági együttműködésben, az előbbi pedig gazdasági területen versenyképesebb, sokkal hatékonyabb, ha a kooperálást választják. Azzal biztosítható, hogy egyik fél se veszítsen. Az utóbbi évek azt mutatják, hogy a tágabb régióra vonatkozó fejlesztési tervek (az EAEU és a BRI) sem egymással versengő, sokkal inkább egymásnak megfeleltethető geopolitikai víziók (Yang, 2021). Bár kétségtelen, hogy hosszabb távon Kína aszimmetrikus hatalma fog érvényesülni, Moszkva csak veszíthet azzal, ha a vele folytatott kapcsolatokat mesterségesen hátráltatja.

Tényezők, amelyek gyengítik a kapcsolatot

Az orosz–kínai tengely nem mentes az ellentmondásokról és a feszültségektől sem. A viharos történelmi örökségen túl több olyan tényezőt is számba lehet venni, amely gyengíti a kapcsolatukat. Mindezekelőtt mindkét nagyhatalom a külső befolyástól mentes civilizációként tekint önmagára. Külpolitikai lépésekben egyenrangú és önálló

aktorként szeretnék láttatni magukat. Egy *de jure* szövetség egyfelől a növekvő aszimmetria miatt Oroszország alárendelt szerepét tükrözné, másfelől egy kielezett helyzetben megkötné az egymással szembeni viselkedési válaszlehetőségeiket. Mindezek miatt a két hatalom nem hirdet szövetséget, hanem fenntartja az autonómiáját.

Mindketten szeretnék elkerülni a másiktól való túlzott függőséget, ezért arra törekszenek, hogy harmadik felekkel való kapcsolatok fejlesztésével alternatívákat teremtsenek. E tekintetben különösen a gyengébb félnek tekinthető Oroszország mutat aktivitást. Moszkva tudatosan erősíti a kapcsolatát például Indiával és Vietnámmal (Trenin, 2015; Bogusz *et al.*, 2022, 84.o.), Kína pedig nem akarja, hogy az orosz nyersanyagoktól való függősége egy bizonyos szint fölé emelkedjen, mert így a diverzifikált beszállítói forrásai megtartásával nem válik kiszolgáltatottá az oroszoknak.

Többször is szóba került e tanulmányban a Kína és Oroszország viszonyában meglévő jelentős aszimmetria, amely mindenekelőtt gazdasági értelemben figyelhető meg: míg a teljes kínai kivitel mintegy 2%-a megy Oroszországba, s ezzel az exportpartnerei között a 12. helyen szerepel, addig az oroszok legnagyobb exportpartnere Kína, 14,5%-os részaránnyal (*Trading Economics*, 2022a; *Trading Economics*, 2022b). Bár Moszkvának szüksége van a kínai piacra, technológiára és tőkére – Kína mintegy 12 milliárd dollárt fektetett be Oroszországban, és nagyjából ugyanilyen értékben nyújtott kedvezményes hitelt projektek finanszírozására –, továbbra is igyekszik a túlzott függőséget megakadályozni (Bogusz *et al.*, 2022, 60.o.). Például Moszkva a stratégiai szempontból fontos területeken hagyományosan korlátozza a kínai befektetéseket, az infrastruktúra-fejlesztéseknél pedig a Kínacentrikusság helyett diverzifikálásra törekszik.

Jelentős eltérés mutatkozik a Nyugathoz fűződő gazdasági kapcsolatok megítélésében is (季志业, 2021). A 2010-es években Oroszország az exportpiacai diverzifikálása érdekében egyértelmű lépéseket tett a nem nyugati kereskedelem növelésére, és tudatosan csökkentette a nyugati országoktól való függését. Pekingben is egyre nagyobb teret kap a gazdasági függőség biztonsági kérdésként történő kezelése,

bár Kína a belső piacának növekedése miatt ma már kevésbé kitett a külső piacoknak, mint a korábbi évtizedekben. Ugyanakkor a kormány – és egyes, a külkereskedelemben érdekelt befolyásos érdekkörök – továbbra is kritikusan fontosnak tartja a Nyugathoz fűződő gazdasági kapcsolatokat (Sun, 2022). Kínának a világgazdaságban való integrált-sága is sokkal komplexebb, mint Oroszországé, amely mérsékli Peking kockázatvállaló magatartását (Wishnick, 2017).

Végül a két ország stratégiai kultúrájának eltérő jellegét is érdemes figyelembe venni. Bár annak a tartalmával és a jelentőségével kapcsolatban komoly elméleti vita tapasztalható a szakirodalomban (Poore, 2003), Moszkva és Peking külkapcsolatai során egyaránt visszatérő elemként jelenik meg a stratégiai kultúra jelentősége. Oroszország hagyományosan a katonai erőt preferálja a céljai elérése érdekében, a kínai stratégiai kultúrára inkább a defenzív attitűd jellemző (Zhang, 2002; Ermarth, 2009; Skak, 2016).

Összességében megállapítható, hogy bár több olyan fontos tényező is kimutatható, amely a két állam együttműködését hátráltatja, és valószínűtlenné teszi, hogy *de jure* katonai szövetséget alkossanak, a stratégiai együttműködésük mellett több – és köztük számos nagyon fajsúlyos – érv szól. Érdemes ezért Oroszország és Kína kapcsolatát egy szilárd stratégiai partnerségként felfogni.

A nyugati országok potenciális szerepe az orosz–kínai kapcsolat megtörésében

A fentiek alapján jól látszik, hogy Oroszország és Kína kapcsolatát számtalan közös stratégiai jelentőségű érdek tartja össze. De azok mellett érdemes áttekinteni, hogy a külső szereplők – mindenekelőtt az USA – miként viszonyulnak a kínai–orosz tengelyhez.

A két állam együttműködése egyrészt – ahogy az előző részből kiderült – azonnali kihívást jelent Washington számára, hiszen felborítja a hidegháborút követő globális rendet. Az eurázsiai tengely látványos megerősödése az utóbbi években kiélezte az USA és szövetségesei kapcsolatát is, mert eltérően ítélték meg az átalakuló

nemzetközi helyzetet. Míg az Amerikai Egyesült Államok az orosz–kínai együttműködésben a saját globális hatalma kihívóját látta, addig az európai és az ázsiai országok többsége azt nem tekintette egzisztenciális veszélynek, sőt – elsősorban gazdasági szempontból – a velük való kooperációban volt érdekelt (Gao, 2021). Így az USA és Kína kereskedelmi és technológiai háborúja, illetve az ukrajnai feszültségek növekedése ellentétben állt az érdekeikkel. Az átalakuló nemzetközi rend pedig nagyban hozzájárul ahhoz, hogy egyes országok és az EU nyíltan a stratégiai mozgásterük bővítésére használják a helyzetet (Zandee, Deen, Kruijver és Stoetman, 2020). Az amerikai kormány külpolitikai célja viszont az, hogy a biztonsági kitétségekre és az értékközösségre való hivatkozással az európai országokat alárendelje a saját érdekeinek.

Másrészt a Henry Kissinger által leírt hatalmi háromszöget (Washington–Moszkva–Peking) az orosz–kínai tengely úgy alakítja át, hogy abban a „nevető harmadik” Kína lesz, amely mindkét állammal jobb kapcsolatot ápol, mint azok egymással. Ezzel Washington stratégiai hátrányba kerül, és még inkább abban válik érdekeltté, hogy megtörje Moszkva és Peking együttműködését. Ezt tükrözte a Trump-adminisztráció alatt felvetett, de gyorsan elhalt GII-kezdeményezés ötlete, amely a világ tizenegy vezető gazdasági hatalmát (a G7 tagjai mellett Oroszországot, Ausztráliát, Indiát és Dél-Koreát) tömörítette volna egy blokkba Kína ellen (Lee, 2021, 74. o.).

De mi lehet az USA ajánlata, azaz mit nyerhet Oroszország és Kína, ha külön-külön megegyeznének a nyugati országokkal, és ezzel „elárulnák” egymást? Az első eshetőség az érvényben lévő nyugati szankciók, vámok, piaci korlátozások feloldása. A Krím félsziget 2014-es orosz annektálását követően a nyugati országok széles körű – orosz és krími tisztviselőket, politikusokat érintő – szankciókat vezettek be (Rutland, 2014). Kínának pedig már a Tienanmen téri események után megtiltották a nyugati fegyverek importját. A kínai gazdaságot érintő legsúlyosabb korlátozásokat azonban a Donald Trump által bevezetett kereskedelmi büntetővámok, majd a kínai vállalatokkal szemben hozott szigorú intézkedések jelentették (Liu és Woo, 2018; Sun, 2019).

A gazdasági szempontok mellett rövid távon biztosan javulna a másik felet eláruló ország megítélése Nyugaton. Ez azonban egyfelől a két ország kormányának a politikai legitimitációja szempontjából nagyon keveset nyomna a latban, mert a saját állampolgáraik szemében a nagyhatalmi státuszuk nemzetközi elfogadása az igazán fontos tényező. Másfelől kérdéses lenne az is, hogy meddig maradna meg a pozitív vélemény róluk. Nagyon valószínű, hogy az egyikük „legyőzése” után a másik azonnal ismét a nyugati országok „célpontjává” válna. Ráadásul a nemzetközi megítélésen könnyebb rontani, mint érdemben javítani, így nem valószínű, hogy a nyugati társadalmak velük kapcsolatos nézete egyszerűen megváltozna.

Végül elképzelhető ajánlat lenne egyes nemzetközi intézményeknek a bizonyos mértékű, az orosz vagy kínai igényekhez jobban igazodó átalakítása. A második világháborút követően (pl. a Bretton Woods-i rendszer alapján) létrejött jelentős intézményeket USA-centrikusan alakították ki, így nem valószínű, hogy Washington ezt a privilegizált pozícióját hajlandó lenne feladni (Eichengreen, 2021). Annak pedig semmi esélye, hogy pusztán szimbolikus lépésekkel bármelyik felet is kárpótolni lehetne az együttműködésből fakadó amerikai stratégiai előnyökért. Elméletileg az USA felajánlhatná a nemzetközi rend átalakítását – Barack Obama elnöksége idején fel is merült a G2-nek, az USA és Kína közös globális kormányzásának az ötlete –, ám egy ilyen megoldás elfogadhatatlan lenne az amerikai belpolitikai küzdőtérben.

Mindezek tükrében egyértelmű, hogy a nyugati alternatíva nem tud érdemben versenyezni az együttműködést erősítő tényezőkkel. Ráadásul az sem valószínű, hogy az USA képes lenne egy nemzetközi nagykoalíciót létrehozni. Egyrészt maga az államapparátus sem támogatná a kiegyezést (lásd például: a Tump-adminisztráció részéről a GII ötletének az elutasíttottsága), mert a Szovjetunió fennállásának időszakából átörökölte az oroszellenességet. Arról pedig az utóbbi években szinte teljes konszenzus volt az amerikai elit gondolkodásában, hogy Kína jelenti az Egyesült Államokra leselkedő legnagyobb veszélyt. Másrészt a washingtoni kormányzatra nehezedik a közvélemény nyomása is, amely – mindenekelőtt az elit narratívái alapján –

néhány éve Oroszországot és Kínát ellenséggként azonosítja (Travkina, 2015). Harmadrészt a politikai elitben kétpárti konszenzus van a tekintetben, hogy Oroszország és Kína stratégiai versenytárs, így igen csak kockázatos lenne belpolitikai szempontból a kiegyezés. Végül, de nem utolsósorban, az USA-nak biztosan szembe kellene néznie a szövetségesei tiltakozásával is. Egyes baráti államok, főleg az Oroszország és Kína közvetlen szomszédságában fekvők, fenyegetésként élik meg a két nagyhatalom felemelkedését, ezért nem tudnának elfogadni egy ilyen jellegű amerikai fordulatot.

Az orosz–kínai tengely az orosz–ukrán háború tükrében

Az Ukrajna ellen 2022. február 24-én indított orosz támadás az orosz–kínai tengely működése szempontjából egy fontos próbának is tekinthető. A szakértői közösség és a média is kiemelt figyelmet szentelt annak a ténynek, hogy alig három héttel korábban, 2022. február 4-én, az orosz és a kínai elnök találkozott a pekingi téli olimpián. A megbeszélés után Hszi Csin-ping kijelentette, hogy a két állam együttműködése „egy olyan stratégiai döntés, amely messzemenő hatással van Kínára, Oroszországra és a világra”, valamint a két fél „erőteljesen támogatja egymást” a „regionális biztonsági fenyegetésekkel” szemben (*Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China*, 2022a). Valószínűleg évtizedeknek kell még eltelniük ahhoz, hogy a források alapján eldönthető legyen, hogy Oroszország egyeztetett-e Kínával az ukrajnai háborút illetően. A két állam együttműködésének tükrében nehéz elképzelni, hogy az valamilyen formában nem történt volna meg. Az azonban, hogy milyen mélységű volt, nehezen megbecsülhető.

Jelentősebb viszont annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy miért döntött úgy Oroszország, hogy katonai eszközzel szerez érvényt az akaratának Ukrajnában. Szinte biztosra vehető, hogy ebben szerepet játszott a Moszkva–Peking-tengely. Ahogy arról a stratégiai tényezők kapcsán szó volt, az együttműködés lehetővé teszi Oroszország számára, hogy a kelet-európai régióra fókuszáljon, mivel a

„hátát” Kína védi. E tény katonai jelentőségét a háború előtt és a kezdete óta végrehajtott orosz csapatmozgások is mutatták. Ugyanakkor Moszkvában azzal is számolhattak, hogy egy esetleges kritikus helyzetben Kína gazdasági értelemben védőhálót tud nyújtani Oroszországnak, ami a nem várt körülmények között szintén segítséget jelenthet. A Krím megszállása után tapasztalt nyugati reakció alapján az orosz elit valószínűnek tarthatta, hogy ismét szankciókra számíthat az ország. A Kreml irányítói ezért minden bizonnyal úgy gondolták, hogy a kínai gazdaság biztosíthatja az ország számára a létfontosságú termékeket és technológiákat, amelyeket a nyersanyagokkal majd ellentételezni is tudnak. Kína támogatása miatt pedig Moszkvának nem kellett attól félnie, hogy teljesen elszigetelődik a nemzetközi rendben.

A háború eddig eltelt hónapjai jól mutatják, hogy Kína viselkedése stratégiai bizonytalanságot okoz a nyugati országok számára: nem tudják felmérni, hogy milyen mértékben segíti Oroszországot. Az Egyesült Államok folyamatosan monitorozza Peking viselkedését, és azzal fenyegeti, hogy másodlagos szankciókkal fogja büntetni, ha fegyvert szállít az oroszoknak. Habár egy-egy vállalat ellen valóban vetne ki szankciókat, nagyon valószínűtlen, hogy Washington Kína ellen is egy átfogó gazdasági háborúba bonyolódna. Az USA nem lenne képes arra, hogy egyszerre vívjon gazdasági háborút Oroszország és Kína ellen is.

A Moszkva elleni szankciók, az orosz viszontválaszok, valamint az egyéb, nemzetközi szintű gazdasági problémák (magas inflációs nyomás, eladósodottság, az értékláncok akadozása) már így is jelentős negatív hatást gyakorolnak a globális gazdasági folyamatokra. Mindez azonban eltörpül amellett, amit Kína okozna. Az ázsiai ország a világgazdasági súlya miatt – hiszen a globális ipari termelés centruma, a világ második legfontosabb piaca – egy adok-kapokba torkolló gazdasági háború révén drámai válságba sodorhatná a világgazdaságot, amely minden bizonnyal súlyos politikai következményekkel is járna. Egy ilyen forgatókönyv esetén nem lehetetlen az sem, hogy a most ismert világgazdasági rendszer megszűnne.

Katonai értelemben a nyugati országok továbbra is csak korlátozott támogatást nyújtanak Ukrajnának, mert el akarják kerülni egy, a NATO és Oroszország közötti háború kirobbanását. Ráadásul nem tudhatják, hogy az események eszkalációja esetén mit lépne Kína. Bár gyakran visszatérő vád, hogy Kína Tajvan kapcsán kihasználja a Nyugat lekötöttségét, kétséges, hogy az USA és szövetségesei Ukrajna mellett Tajvannak is hatékony támogatást tudnának-e nyújtani. Egy elhúzódó anyagháborúban pedig a kínai ipari kapacitások minden bizonnyal döntő tényezők lennének – arról nem is beszélve, hogy a nyugati feldolgozóipar az alap- és félkész termékek tekintetében is jelentősen függ az ázsiai hatalomtól.

Ugyancsak fontos szempont, hogy Kínának az orosz–ukrán háború során tanúsított neutrális viselkedése – amely megfelelt az oroszok érdekének is – más regionális hatalmakat és kisebb országokat is arra bátorít, hogy ne vegyenek részt a nyugati szankciós politikában, és csökkentsék a nemzetközi fórumokon a Moszkvát elítélők táborát. Az ENSZ-ben március 24-én tartottak egy inkább szimbolikusnak tekinthető, mint valódi gyakorlati jelentőségű szavazást „az Ukrajna elleni agresszió humanitárius következményeivel” és *de facto* Oroszország elítélésével kapcsolatban. A leadott voksokból kiderült, hogy még e szimbolikus határozatokról sem szavazott a Nyugattal minden állam: a 193 tagország közül 141 támogatta, 5 elutasította azt, és 35 képviselő tartózkodott (*United Nations*, 2022). A magukat elég autonómnak tekintő nagyhatalmak közül pl. India sem támogatta a nyugati kezdeményezést, ahogy az olyan középhatalmak sem, mint Pakisztán és Dél-Afrika. A kisebb államok közül azok nem értettek egyet a javaslattal, amelyek szoros politikai vagy gazdasági kapcsolatot ápolnak Kínával.

Végül a háború felerősítette Oroszországnak és Kínának az egy új rend létrehozását célzó törekvéseit. Ennek fontos eleme, hogy az orosz elnök nyíltan beszél a dollár kulcsvaluta szerepének a megszüntetéséről és egy alternatív pénzügyi rendszer létrehozásáról (Foroohar, 2022). Mindemellett Oroszország és Kína nagy energiával látott hozzá a BRICS-államok együttműködésének a megerősítéséhez.

A nyugati országok többször is felszólították Kínát, hogy csatlakozzon az általuk kezdeményezett szankciókhoz, és ezzel törje meg az Oroszországgal ápolts speciális viszonyát. A meggyőzés érdekében morális szempontokat és fenyegetéseket (másodlagos szankciók) is bevetettek. A 19. és 20. századi nyugati beavatkozások emléke miatt a kínai kormány nagyon érzékenyen reagál arra, ha egy állam megsérti egy másiknak a szuverenitását. Az ezzel kapcsolatosan mélyen vallott alapelvet követve Peking értelemszerűen azonnal elítélte Oroszország lépését.

Ennél fontosabb szempont volt azonban a kínai válasz kialakításában, hogy a Kínai Kommunista Párt (KKP) hagyományosan szentíven viszonyul bármely, a nyugati piacokhoz való hozzáférést korlátozó intézkedéshez. Az 1978-ban meghirdetett reform és nyitás óta a társadalmi és gazdasági modernizációnak, s egyben a KKP legitimációjának az egyik legfontosabb záloga, hogy hozzáfér a külső piacokhoz, a tőkéhez és a technológiához. A kínai vezetésnek ebből a szempontból két dolgot kell minden esetben mérlegelnie: hogy ne vállaljon olyan kockázatot, amely a modernizációját megakasztja, illetve amennyire tudja, próbálja stabilizálni a környezetét. Mindezek következtében Kína igyekszik mérsékelni az oroszok nyílt támogatásával járó kockázatokat – az óvatos politikájának ez a magyarázata.

Valójában azonban a bemutatott okok miatt egy Kínával szembeni teljes körű gazdasági szankció nem valószínű, így sem a nyugati fenyegetések hatása, sem Kínának a nyugati közvéleményben javuló megítélésének lehetősége nem meghatározó. Jellemző inkább, hogy a gazdasági kapcsolatok átmeneti felfüggesztéséről nem a kínai állam, hanem az egyes vállalatok döntenek: azok a cégek, amelyek nem akarják kockáztatni a számukra fontosabb nyugati piacot, akár önszántukból is hajlandók elhagyni az oroszot. Mások viszont, például a nagy nyersanyag-kereskedő vállalatok inkább az olcsó orosz nyersanyagot igyekeznek felvásárolni. Ezt a kettősséget tükrözi Kína Oroszországba irányuló exportjának a csökkenése és az onnan származó importjának az egyidejű növekedése.

Ugyanakkor az Egyesült Államok valódi kihívója hosszú távon nem Oroszország, hanem Kína lesz. Ezért a kínaiak nem bíznak abban, hogy ha az USA egy nagykoalíció élén megtörné Oroszországot, utána nem fordulna ellenük. Valójában Kína még egy meggyengült Oroszországgal is sokkal erősebb, mint nélküle. Mindezek miatt a háború inkább erősíti a kínai–orosz kapcsolatokat, még annak ellenére is, hogy Peking várhatóan igyekszik nem túl nagy aktivitást mutatni, sőt olykor Moszkvát óvatosan bíráló nyilatkozatot is tesz. Ez a politika teljes mértékben megfelel a két állam autonómiáját szem előtt tartó speciális partneri kapcsolatnak.

Konklúzió

Az elemzés arra mutatott rá, hogy Oroszország és Kína kapcsolatában számtalan olyan stratégiai tényező van, amely az együttműködés fenntartásában teszi érdekeltté a feleket. A széthúzó erők, bár nem szabad őket figyelmen kívül hagyni, a kooperáció nyújtotta stratégiai előnyökhöz képest eltörpülnek. A mellette szóló érveket és a széttartó erőket együttesen figyelembe véve érthetjük meg igazán a két állam kapcsolatát, amely nem a szövetség, hanem a stratégiai partnerség terminussal ragadható meg a leginkább. Ez ugyanis kifejezi, hogy mindketten önálló aktorok, de a stratégiai céljaikban egyetértés van, a külpolitikájukat pedig egyeztetik. Bár az Egyesült Államoknak az az érdeke, hogy a két állam együttműködését megtörje, a tanulmányból kiderült, hogy a nyugati országok nem tudnak olyan ajánlatot tenni, amely miatt a szakítás bármely félnek is megérné.

Az orosz–ukrán háború jól illusztrálja a két állam kapcsolatát, és egyben azt is megmutatja, hogy a nyugati államok képtelenek megtörni ezt a stratégiai partnerségi viszonyt. Mindezek alapján kijelenthető, hogy az eurázsiai együttműködés nem fikció, nem a jövőben esetleg megvalósuló forgatókönyv, hanem a valóság, és valamennyi állam stratégiai környezetére hatást gyakorol. Geopolitikai értelemben az orosz–kínai tengely az USA hegemoniájának és az általa vezetett nemzetközi rendnek az alternatíváját nyújtja, lényegében egy új korszakba vezet.

Az orosz–ukrán háború már ezt az új valóságot tükrözi. Oroszország és Kína elkötelezetten vallja, hogy vége a kettős mérce korszakának, és ugyanazokkal a jogokkal (pl. fegyveres erő használata) rendelkeznek, mint az Egyesült Államok, és azokat akár az amerikai érdekekkel szemben is hajlandók érvényesíteni. Az Ukrajna elleni háború az átalakuló nemzetközi rendnek az egyik jele, s nem az oka – ahogy azt sokan tévesen feltételezik. Az általa a nyugati társadalmakban kiváltott sokk pedig nem önmagában a háború miatt alakult ki, hanem azért, mert kiderült, hogy ez a saját, biztonságosnak hitt érdekszférájukban is megtörténhet.

Az amerikai külpolitika e változásokat valójában már évekkel ezelőtt felismerte, de Európa számára csak most válik nyilvánvalóvá, hogy nem képes egyszerre a feltörekvő hatalmakkal együttműködni és a jelenlegi nemzetközi rendet fenntartani. Az USA az eurázsiai együttműködésre védekező stratégiával reagál, amely során abban érdekelt, hogy még inkább az irányítása alá vonja Európát és az ázsiai szövetségeseit, míg a kihívói figyelmét proxikonfliktusokon keresztül igyekszik lekötni. Az Oroszország jelentette fenyegetésre való utalás pedig ebben a folyamatban kézzelfogható hivatkozási alap lesz. Mindez az európai stratégiai autonómia végét jelenti, és egyben felveti egy, az új hidegháborúban alárendelt szerepet betöltő Európa rémét.

E folyamat szempontjából pusztán az kérdéses, hogy az Ukrajna ellen zajló háború miatt egyre fokozódó negatív gazdasági következmények nem vezetnek-e egy olyan társadalmi elégedetlenséghez, amely a nyugati országokban az elitek megroppanásához és egy drámai politikai fordulathoz vezet. A háború legnagyobb tétje tehát a nyugati világ valóságának a darabokra hullása. Bár az intervenció következményeit a hadviselő feleken kívül elsősorban Európa kényszerül elviselni, az az Egyesült Államok hatalmi státuszát is tovább erodálhatja. Amennyiben Ukrajna nem ér el olyan eredményt, amelyet a nyugati országok is sikerként könyvelhetnek el, akkor más államok szemében csökkenhet a Fehér Ház megbízhatóságába és az általa nyújtott biztonsági garanciákba vetett hit, ez pedig arra készítheti őket, hogy az orosz–kínai tengely felé forduljanak. A fejlődő országok kiváró magatartása jól tükrözi ezt a lehetséges forgatókönyvet.

Végül pedig a háború érinteni fogja magát az Oroszország és Kína közötti együttműködést is. Peking számára kedvező, hogy Washington figyelme átmenetileg elterelődik róla, így folytathatja a megerősödését célzó reformjait. Ennek eredményeként a két állam közti egyensúly még aszimmetrikusabbá válik, és a háború következtében kimerült Oroszország egyre inkább Kínának rendelődik alá. Az Oroszország izolálására tett kísérletek és a nyugati szankciók mind azt eredményezik, hogy az ország még inkább a kínai gazdaságtól fog függeni. A kapcsolatok ilyen jellegű átalakulása nyilvánvalóan nem érdeke sem Moszkvának, sem a Nyugatnak. Kérdés, hogy a nemzetközi rend szereplői felismerik-e az e helyzetben rejlő lehetőséget, és nyitnak-e Oroszország felé. Az orosz–ukrán háború árnyékában erre nem sok esély mutatkozik az elkövetkező években, és úgy tűnik, Oroszország és Kína stratégiai partnersége huzamosabb időre meghatározza a globális kapcsolatokat.

Irodalomjegyzék

- Ambrosio, Thomas (2001). Russia's Quest for Multipolarity: A Response to US Foreign Policy in the Post-Cold War Era. *European Security*, 10(1), 45–67.
- Bogusz, Michał, Jakóbowski, Jakub és Rodkiewicz, Witold (2022). OSW Report. The Beijing–Moscow Axis. The Foundations of an Asymmetric Alliance. *Policy Commons*. A letöltés ideje: 2022. június 22. <https://policycommons.net/artifacts/2259158/osw-report-the-beijing-moscow-axis/3017836/>.
- CCTV.com (1994). 《中俄联合声明》(1994年9月) [Kínai–orosz közös nyilatkozat (1994. szeptember)]. A letöltés ideje: 2022. június 23. <http://2008.cctv.com/special/903/6/70503.html>.
- Cox, Michael (2018). Not Just 'Convenient': China and Russia's New Strategic Partnership in the Age of Geopolitics. In Cox Michael, *The Post-Cold War World*. London: Routledge, 142–161. o.
- Eichengreen, Barry (2021). Bretton Woods After 50. *Review of Political Economy*, 33(4), 552–569.
- Ermarth, Fritz W. (2009). Russian Strategic Culture in Flux: Back to the Future?. In *Strategic Culture and Weapons of Mass Destruction*. New York: Palgrave Macmillan (pp. 85–96. o.

- Foroohar, Rana (2022). China, Russia and the Race to a Post-Dollar World. *Financial Times*, February 27. A letöltés ideje: 2022. június 29. <https://www.ft.com/content/e5735375-75df-4859-bbf0-ac22e4fe2ff6>.
- Gao, Henry (2021). The EU–China Comprehensive Agreement on Investment: Strategic Opportunity Meets Strategic Autonomy. In *Asian Yearbook of International Economic Law*. Cham: Springer, 1–23. o.
- Garver, John W. és Wang Fei-Ling (2010). China's Anti-Encirclement Struggle. *Asian Security*, 6(3), 238–261.
- International Monetary Fund* (2022). World Economic Outlook Database. A letöltés ideje: 2022. június 26. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2022/April>.
- 季志业 [Ji Zhiye] (2021): 对当前中美俄关系的几点判断 [Néhány vélemény a jelenlegi kínai–amerikai–oroszl kapcsolatokról]. *Cfisnet.com*. A letöltés ideje: 2022. június 25. <http://comment.cfisnet.com/2021/0618/1323165.html>.
- 经济导刊 [Jingji daokan] (2017). 进一步深化中俄关系的战略基础 [A kínai–oroszl kapcsolatok további elmélyítésének stratégiai alapja]. A letöltés ideje: 2022. június 23. <https://www.jingjidaokan.com/icms/null/null/ns:LHQ6LGY6LGM6MmM5NDkzOWMIMGE4MjFmMjAxNTBiMWY3NzkzOTAvZGQscDosYTosbTo=/show.vsmI>.
- JSTOR* (1997). China–Russia: Joint Declaration on a Multipolar World and the Establishment of a New International Order. A letöltés ideje: 2022. június 25. <http://www.jstor.org/stable/20698707>.
- Lee Jae-Bong (2021). US–China Rivalry for Hegemony and South Korea's Way. *The Journal of East Asian Affairs*, 34(1), 61–80.
- Liu Tao és Woo Wing Thy (2018). Understanding the US–China Trade War. *China Economic Journal*, 11(3), 319–340.
- Lo Bobo (2009). *Axis of Convenience: Moscow, Beijing, and the New Geopolitics*. London: Brookings Institution Press.
- Lubina, Michal (2017). *Russia and China: A Political Marriage of Convenience – Stable and Successful*. Leverkusen: Verlag Barbara Budrich.
- Lukin, Artyom (2021). The Russia–China Entente and Its Future. *International Politics*, 58(3), 363–380.
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China* (2001). Treaty of Good-Neighborliness and Friendly Cooperation Between the People's Republic of China and the Russian Federation. A letöltés ideje: 2022. június 23. <https://web.archive.org/web/20110605071535/http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjdt/2649/t15771.htm>.

- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China* (2004). China and Russia: Partnership of Strategic Coordination. A letöltés ideje: 2022. június 23. https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zili_ao_665539/3602_665543/3604_665547/200011/t20001117_697849.html.
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China* (2022a). President Xi Jinping Held Talks with Russian President Vladimir Putin. A letöltés ideje: 2022. június 28. https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/202202/t20220204_10638923.html.
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China* (2022b). Wang Yi Expounds China's Five-Point Position on the Current Ukraine Issue. A letöltés ideje: 2022. július 27. https://www.fmprc.gov.cn/eng/zxxx_662805/202202/t20220226_10645855.html.
- Öniş, Ziya és Kutlay, Mustafa (2020). The New Age of Hybridity and Clash of Norms: China, BRICS, and Challenges of Global Governance in a Postliberal International Order. *Alternatives*, 45(3), 123–142.
- Poore, Stuart (2003). What is the Context? A Reply to the Gray–Johnston Debate on Strategic Culture. *Review of International Studies*, 29(2).
- President of Russia* (2022). Joint Statement of the Russian Federation and the People's Republic of China on the International Relations Entering a New Era and the Global Sustainable Development. A letöltés ideje: 2022. június 24. <http://en.kremlin.ru/supplement/5770>.
- Richter, Felix (2021). China Is the World's Manufacturing Superpower. *Statista*. A letöltés ideje: 2022. június 28. <https://www.statista.com/chart/20858/top-10-countries-by-share-of-global-manufacturing-output/>.
- Rutland, Peter (2014). The Impact of Sanctions on Russia. *Russian Analytical Digest*, 157(1), 1–8.
- Simes, Dimitri (2022). China and Russia's 'No Limits' Ties Test West as Ukraine Shivers. *Nikkei Asia*. A letöltés ideje: 2022. június 28. <https://asia.nikkei.com/Spotlight/Asia-Insight/China-and-Russia-s-no-limits-ties-test-West-as-Ukraine-shivers>.
- SIPRI* (2022). Trends in World Military Expenditure, 2021. A letöltés ideje: 2022. június 21. https://www.sipri.org/sites/default/files/2022-04/fs_2204_milex_2021_0.pdf.
- Skak, Mette (2016). Russian strategic culture: the role of today's chekisty. *Contemporary Politics*, 22(3), 324–341.

- Stent, Angela (2020). Russia and China: Axis of Revisionists. *Brookings Series on Global China*, 1–13. A letöltés ideje: 2022. június 25. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2020/02/FP_202002_russia_china_stent.pdf.
- Sun Haiyong (2019). US–China Tech War: Impacts and Prospects. *China Quarterly of International Strategic Studies*, 5(2), 197–212.
- Sun Yun (2022). China's Strategic Assessment of Russia: More Complicated than You Think. *War on Rocs*. A letöltés ideje: 2022. június 25. <https://warontherocks.com/2022/03/chinas-strategic-assessment-of-russia-more-complicated-than-you-think/>.
- The White House Archives* (2017). National Security Strategy of the United States. A letöltés ideje: 2022. július 27. <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>.
- Trading Economics* (2022a). Russia Exports to China. A letöltés ideje: 2022. június 21. <https://tradingeconomics.com/russia/exports/china>.
- Trading Economics* (2022b). China Exports to Russia. A letöltés ideje: 2022. június 21. <https://tradingeconomics.com/china/exports/russia>.
- Travkina, Natalia (2015). Anti-Russian Sentiment in the United States: Evolutionary Features. *Russia and America in the 21st Century*, (3). A letöltés ideje: 2022. június 25. <https://rusus.jes.su/s207054760010539-9-1/?sl=en>.
- Trenin, Dimitri (2015). From Greater Europe to Greater Asia? The Sino–Russian Entente. *Carnegie Moscow Center*. A letöltés ideje: 2022. június 25. <https://carnegiemoscow.org/2015/04/09/from-greater-europe-to-greater-asia-sino-russian-entente-pub-59728>.
- United Nations* (2022). General Assembly Resolution Demands End to Russian Offensive in Ukraine. *United Nations*. A letöltés ideje: 2022. június 28. <https://news.un.org/en/story/2022/03/1113152>.
- Wilson, Jeanne L. (2009). Coloured Revolutions: The View from Moscow and Beijing. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 25(2–3), 369–395.
- Wishnick, Elizabeth (2017). In Search of the 'Other' in Asia: Russia–China Relations Revisited. *The Pacific Review*, 30(1), 114–132.
- Xinhua* (2019). China, Russia Agree to Upgrade Relations for New Era. A letöltés ideje: 2022. június 25. http://english.www.gov.cn/news/top_news/2019/06/06/content_281476701425684.htm.

- 杨洁勉 [Yang Jiemian] (2021). 当前中美关系发展及其对俄罗斯欧亚地区的影响 [Az amerikai–kínai kapcsolatok jelenlegi fejleményei és azok hatása Oroszország eurázsiai régiójára]. 决策信息. A letöltés ideje: 2022. június 25. http://www.fjlib.net/zl/fjstsgjcx/dylt/202112/t20211202_468796.htm.
- Zandee, Dick, Deen, Bob, Kruijver, Kimberley és Stoetman, Adája (2020). European Strategic Autonomy in Security and Defence. Now the Going Gets Tough, It's Time to Get Going. *Clingendael*. A letöltés ideje: 2022. június 23. https://www.clingendael.org/sites/default/files/2020-12/Report_European_Strategic_Autonomy_December_2020.pdf.
- Zhang, Tiejun (2002). Chinese strategic culture: Traditional and present features. *Comparative Strategy*, 21(2), 73-90.